

ÖKAT FÖRTROENDE – BARA EN VALÅRSEFFEKT?

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

Forskning om förtroende är bland det viktigaste som finns inom samhällsvetenskapen. Utan förtroende människor emellan eller mellan människorna och samhällets institutioner brakar det civiliserade samhället samman (Johansson m fl 2006). Utan förtroende vågar vi inte äta den inköpta maten, lämna barnen på dagis eller sätta in pengar på banken. Utan förtroende skulle vi fortfarande gå omkring beväpnade som i gamla ondare tider. Förtroende är guld värt. Det gör all verksamhet smidigare och inte minst billigare. Högt förtroende sänker alla transaktionskostnader i ett samhälle. Advokater, skrivna kontrakt, formella garantier och andra återförsäkringar behövs mindre. Gammaldags handslag kan räcka.

Illusionisten Joe Labero illustrerar tydligt förtroendets betydelse i en intervju i SJ: s tidning *Kupé*: ”Ingen vågar avslöja hans trick. Det kontrakt som alla medarbetare runt Labero tvingas skriva på innebär sexsiffriga skadeståndsbelopp? Eller? – Nej, nej! Det handlar inte om pengar. Det handlar om något som är mer värdefullt. Förtroendet, säger Joe med eftertryck.” (*Kupé*, maj 2007, s 9). Det omvända perspektivet finns i en kampanj från det tyska advokatsamfundet våren 2007: Förtroende är bra, advokat bättre (*Der Spiegel* nr 20, 2007).

Viktigast är kanske den mellanmänniskliga tilliten – att vi litar på varandra. Den brukar också kallas horisontellt förtroende. Det vertikala förtroendet, det mellan människorna och institutionerna är naturligtvis också centralt, men kanske ända inte lika avgörande. Ett samhälle tål förmodligen ett lågt institutionsförtroende bättre än ett lågt förtroende medborgarna emellan. Empiriskt hänger dock de båda formerna av förtroende samman. Människor som tenderar att lita på andra människor tenderar också att hysa ett högre förtroende för samhällets institutioner. Och omvänt. Personer som misstror andra tenderar också att misstro samhällets institutioner.

Sambandet mellan det horisontella och det vertikala förtroendet kan kausalt uppkomma på åtminstone två olika sätt. Det horisontella förtroendet människor emellan ger upphov till att människor också börjar lita på institutionerna. Det horisontella förtroendet skapar det vertikala. Det är den amerikanske statsvetaren Robert Putnams hypotes (Putnam, 2001; Putnam et al, 2003). Teorin är i grunden sociologisk. Först kommer umgänget människor emellan. Mellanmännisklig tillit växer fram ur föreningsverksamhet och att vi umgås med varandra. Socialt kapital uppstår som sedan i sin tur skapar grogrund för samhällsinstitutioner med brett förtroendestöd hos de många människorna.

Men en motsatt process är också möjlig. Det vertikala förtroendet skapar det horisontella. Den hypotesen är i grunden statsvetenskaplig och betonar samhälls-

institutionernas betydelse (Rothstein, 2003). Först kommer fungerande institutioner, framför allt rättsväsende, sedan börjar extenderad mellanmänsklig tillit att växa. Vålfungerande institutioner och det vertikala förtroendet gör det möjligt för människorna att börja lita på varandra.

Vår avsikt är inte att här pröva om den ena eller andra teorin är hållbar utan att koncentrera oss på frågan hur det institutionella förtroendet utvecklas i Sverige (för en översikt av det mellanmänskliga förtroendet se Bo Rothsteins kapitel). När det gäller institutionsförtroende har SOM-institutet tillgång till ett ovanligt rikt data-material. Förtroendet för ett tiotal olika institutioner har mätts regelbundet under tjugo år. Ytterligare ett tiotal institutioner har studerats under något kortare perioder. Därutöver har cirka tio-femton institutioners förtroende mätts vid något enskilda tillfälle. Fokus i analysen kommer här att ligga på förtroendet för de institutioner som vi har följt under längre tidsperioder. Det betyder tjugo institutioner plus Riksbanken som är med i den reguljära analysen för första gången.

Förtroendebegreppet

Förtroende har att göra med prognos och framtid. Smaka på ordet – *för-troende* – det vill säga att man tror på något i förväg. Man förväntar sig någon form av förverkligande. Förtroende blir då skillnaden mellan förväntan och förverkligande. Om det händer som man haft för-troende om, det vill säga att ens förväntan förverkligas uppstår förtroende. Prognosen var rätt. Om däremot förverkligandet inte inträffar drabbas förtroendet. Prognosen – förväntan – var fel och förtroendet tappas. Nästa gång kan man inte lita lika mycket på att det man förväntar sig verkligen kommer att förverkligas.

Förtroende är alltså ett slags prognosinstrument och som sådant känsligt för felaktiga prognoser. Förtroende är lätt att fördärva (= några få felaktiga prognoser) men svårt att förvärva (= många riktiga prognoser). Analytiskt består förtroendebegreppet av tre element – *subjekt* (människor som har eller inte har förtroende), *objekt* (institutioner eller andra människor som man har eller inte har förtroende för) och *förmedlande kanaler* (massmedier, personliga kontakter och erfarenheter som förmedlar information mellan subjekten och objekten). Om man skall förstå hur förtroende skapas och förändras måste man hålla alla dess tre bollar i luften, plus en fjärde – *kontexten*. Förtroende kan uppstå och förändras på grund av egenskaper hos såväl subjekten som hos de förmedlande kanalerna och objekten. Och allt utspelar sig i en viss kontext. Förtroende kan påverkas av människors ideologi och sociala erfarenheter (subjekttegenskaper) och av hur olika institutioner sköter sitt arbete (objekttegenskaper) men också av den bild som förmedlas av institutionen exempelvis genom olika massmedier (kanalegenskaper). Kontexten som konditionerar sambanden kan vara temporal (år 2006, inte 1992), geografisk (fredens Sverige, inte inbördeskrigets Somalia) eller exempelvis konstitutionell (valår, inte mellanår).

Det vi gör i SOM-undersökningen är att systematiskt mäta institutionsförtroende och en mängd andra egenskaper hos ett urval människor (subjekt) i Sverige valåret 2006 (kontext). Vi får tillgång till data som gör det möjligt att analysera olika subjektorienterade förklaringar till förtroende. Kanalorienterade eller objektorienterade förklaringar kan däremot inte analyseras systematiskt utifrån SOM-data. Vi mäter inte mediernas innehåll eller hur olika institutioner sköter sitt jobb (jfr dock Holmberg och Weibull, 2004). Denna begränsning är viktig att bära med sig när man tar del av våra analyser. SOM-undersökningarna kan inte lösa alla problem. Medie- och policyforskning måste också till för att komma fram till mer fullödiga analyser.

Samhällsförtroende 2006

Ursprungligen avsåg SOM-institutets förtroendemätning elva samhällsinstitutioner. De var valda för att ge ett brett spektrum av politiska, mediala, ekonomiska och sociala institutioner. Efter hand har fler institutioner lagts till – senast 2005 då Riksbanken tillkom. År 2006 fick svarspersonerna ta ställning till tjugo olika samhällsinstitutioner¹. Resultatet från mätningen redovisas i tabell 1.

Om vi rangordnar institutionerna efter andelen som har *mycket stort* förtroende är det, i likhet med de senaste åren, sjukvården och kungahuset som kommer högst med cirka 15 procent. Väljer vi att utgå ifrån andelen som har åtminstone ganska stort förtroende kommer sjukvården högst (67 procent), följd av polisen (57 procent) och universitet/högskolor (53 procent). I botten ligger då de politiska partierna (16 procent) samt EU-kommissionen och Europaparlamentet (14 respektive 13 procent). Även här är mönstret i stort detsamma som de senaste åren.

Men värderingen av samhällsinstitutioner bestäms inte bara av andelen som har stort förtroende utan påverkas även av andelen som har litet förtroende. En samlad uppslutning kring en institution gör den givetvis starkare än om det finns en relativt stor grupp människor som inte hyser något större förtroende för den. De institutioner som har lägst andel med lågt förtroende är universitet/högskolor, riksbanken och radio-TV med tio procent eller lägre, medan hela två av fem svars personer anger att de har lågt förtroende för EU-institutionerna.

För att väga in både andelen stort och andelen litet förtroende anger vi för varje institution dess *förtroendebalans* på grundval av ett balansmått. Måttet innebär helt enkelt att andelen högt förtroende minskas med andelen lågt förtroende. Förtroendet för en institution blir då andelen högt förtroende minus andelen med lågt. En rangordning efter balansmålet kommer att skilja sig från en rangordning efter enbart andelen högt förtroende, särskilt i de fall där det finns en hög andel med lågt förtroende.²

Tabell 1 Förtroendet för samhällsinstitutioner 2006 (procent, balansmätt)

Samhällsinstitution	Mycket stort	Ganska stort	Varken/ eller	Ganska litet	Mycket litet	Summa procent	Balansmätt
Sjukvården	15	52	22	9	2	100	+56
Universitet/högskolor	7	46	40	5	2	100	+46
Polisen	8	49	28	12	3	100	+42
Riksbanken	7	41	44	6	2	100	+40
Radio/TV	5	45	39	9	2	100	+39
Domstolarna	8	38	36	13	5	100	+28
Kungahuset	14	31	36	10	9	100	+26
FN	8	36	38	12	6	100	+26
Grundskolan	5	39	37	15	4	100	+25
Bankerna	6	36	38	16	4	100	+20
Riksdagen	4	29	45	16	6	100	+11
Regeringen	3	28	41	19	9	100	+3
Svenska kyrkan	5	25	42	17	11	100	+2
Kommunstyrelserna	2	22	53	17	6	100	+1
Dagspressen	2	25	43	22	8	100	-3
Försvaret	4	21	46	19	10	100	-4
Storföretagen	2	22	48	20	8	100	-4
De politiska partierna	1	15	49	24	11	100	-19
De fackliga organisationerna	2	19	38	27	14	100	-20
EU-kommissionen	1	13	46	26	14	100	-26
Europaparlamentet	1	12	46	25	16	100	-28

Kommentar: Tabellen redovisar en sammanläggning av resultaten från de två nationella SOM-undersökningarna 2006 (antal svar = 3 336) Personer som hoppat över hela frågan eller ej besvarat förtroendefrågan för någon enskild institution är inte medtagna i procenttalen. Dyliga svar var sällsynta och lämnades av endast mellan fem och sju procent för de olika institutionerna. Balansmättet kan gå mellan +100 (alla svarspersoner anger stort förtroende) och -100 (alla svarspersoner anger litet förtroende). **Källa:** Riks-SOM 2006

När vi utgår från det samlade balansmättet visar det sig att sjukvården ligger klart högst med ett balansmätt på +56. Universitet/högskolor har +46 och polisen +42. Förhållandet mellan bedömningarna av universitet/högskolor och polisen är illustrativt för hur förtroendebalansen slår. Det är en högre andel av svarspersonerna som stort förtroende för polisen än det är för universitet/högskolor, men för polisen finns det samtidigt än klart högre andel som har litet förtroende medan detta inte är fallet för universiteten.

Lägst förtroende åtnjuter fackliga organisationer (-20) och de båda EU-institutionerna (-26 respektive -28). Två tredjedelar av de undersökta institutionerna har

positiva balansmått, övriga negativa; sex institutioner ligger dock mycket nära balanspunkten (0). I jämförelse med 2005 års mätning kan noteras att antalet institutioner som hamnat på plussidan är klart fler 2006. I rangordningen efter förtroendebalans är det däremot förhållandevis små förändringar mellan 2005 och 2006.

Förändringsmönster

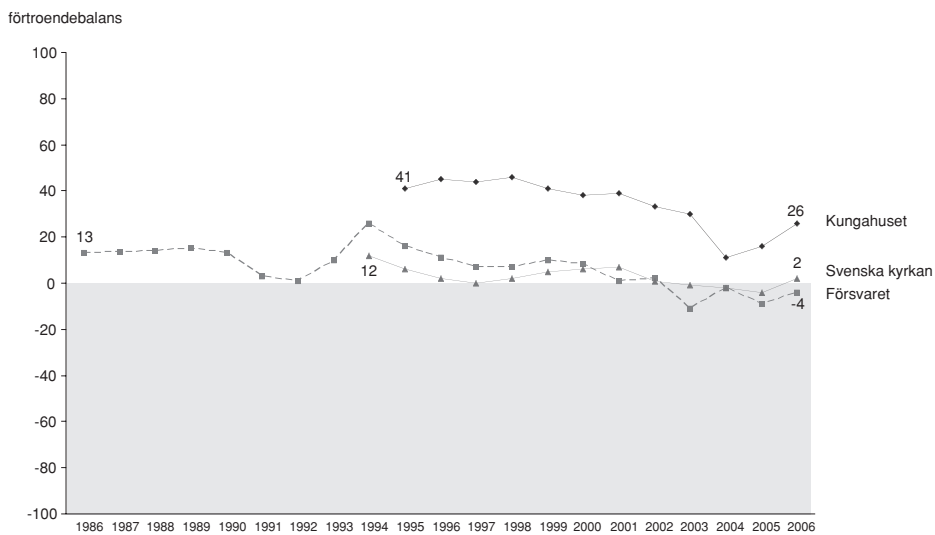
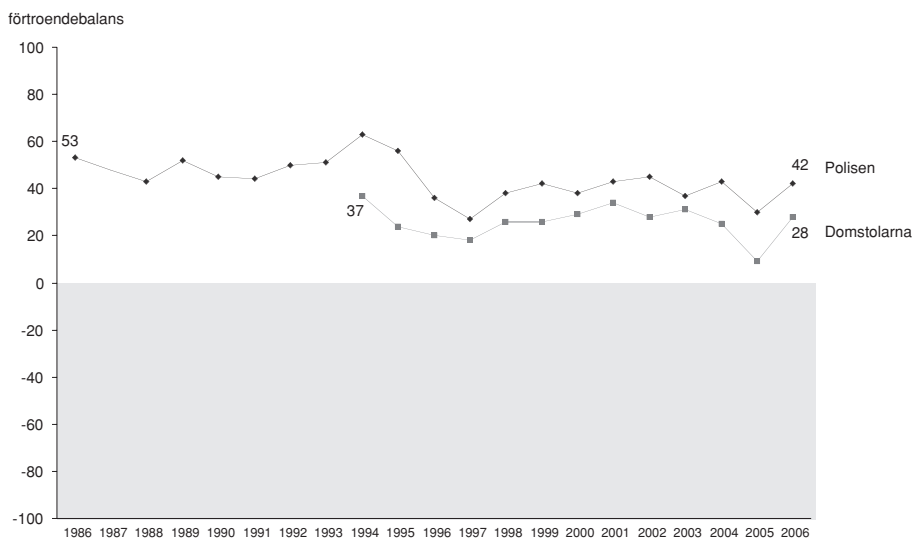
Förtroende för det mesta som har att göra med politik brukar gå upp under valår. Vi har en positiv elektoral cykel i Sverige. Tydligast syns den när det gäller förtroendet för riksdagen som alltid går upp något när det är val. Valåret är den kontext inom vilken institutionerna bedöms 2006. Det intressanta med resultaten från 2006 års mätning är därför inte att riksdagsförtroendet ökade något, liksom inte heller att förtroendet för övriga politiska institutioner gick upp. Det iögonfallande med förtroenderesultaten 2006 är istället att nästan alla institutioners förtroende har ökat. Redovisningarna i figur 1 demonstrerar hur förtroendet har förändrats över tid. Redovisningen sker på grundval av balansmättet. För tydlighetens skull redovisas förtroendeutvecklingen i ett antal kurvdiagram, där samhällsinstitutioner med likartad inriktning grupperats tillsammans.

Även om vi kan konstatera att det sker förhållandevis små omkastningar i den samlade institutionsbedömningen mellan enskilda år finns det således både kortsiktiga och långsiktiga tendenser att uppmärksamma. För de senaste åren kan vi exempelvis iakta en allmän försvagning som bröts valåret 2006. För de offentliga institutionerna, exempelvis sjukvården och polisen, kan vi notera en svag nedgång i slutet av 1980-talet som avlöstes av en uppgång under första hälften av 1990-talet för att sedan på nytt försvagas något. Andra samhällsinstitutioner åtnjuter ett stabilt förtroende, högt eller lågt. Det gäller främst radio-tv och dagspressen.

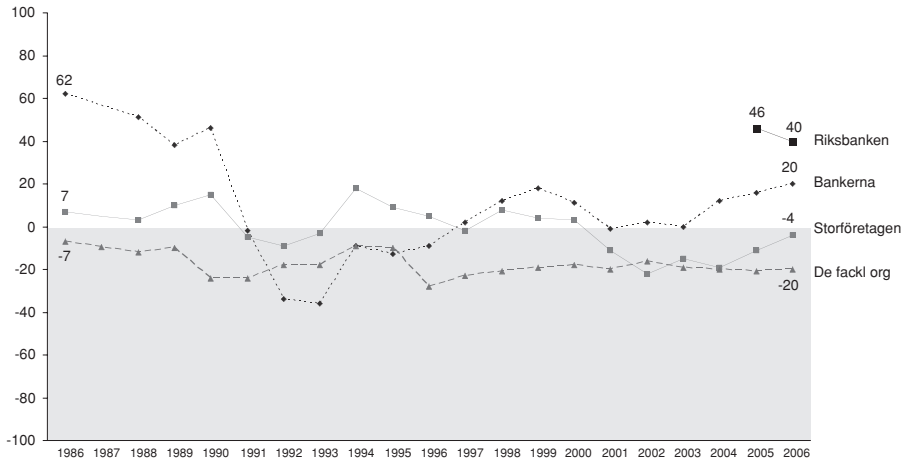
Om vi ser till de kortsiktiga tendenserna var den slutsats vi drog på grundval av 2005 års mätning att förtroendet flagnade något. Det rörde sig inte om några dramatiska nedgångar utan snarare om mindre förskjutningar åt det negativa hållet, särskilt för polisen, domstolarna och de politiska institutionerna, medan de ekonomiska institutionerna, banker och storföretag, uppvisade en förtroendeökning. För 2006 är mönstret det omvända. I stort alla samhällsinstitutioner uppvisar uppgångar. Valår är bra för samhällsförtroendet.

Granskar vi uppgångarna närmare ser vi att de institutioner som framför allt står för uppgången är de politiska. Riksdagen (från -9 till +11), regeringen (-19 till +3), kommunstyrelserna (-16 och +1) och de politiska partierna (-35 till -19) uppvisar de största ökningarna i medborgarförtroende. Dessa uppgångar är knappast överraskande ett valår. När det politiska systemet satsar sin kraft på att engagera medborgarna får det inte oväntat effekter. Det är detta som vi brukar kalla en valårseffekt (Holmberg 1994, Strömbäck och Johansson 2006).

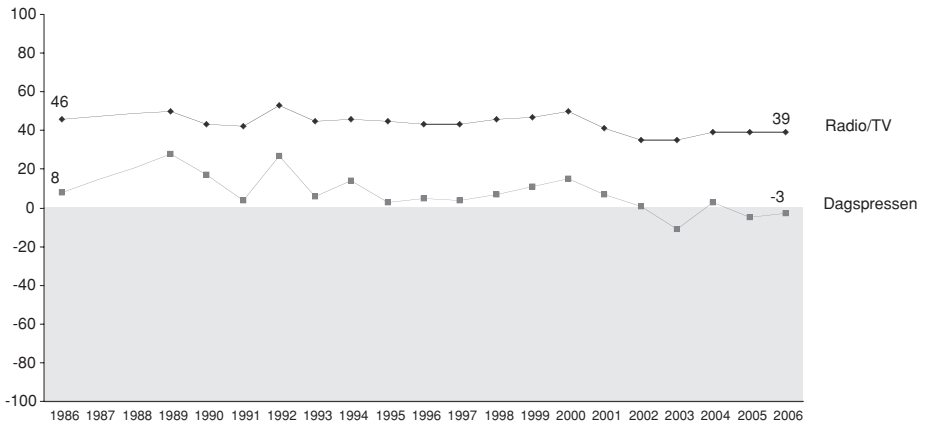
Figur 1 Bedömningar av förtroendet för tjugoen samhällsinstitutioner 1986-2006 (balansmätt)

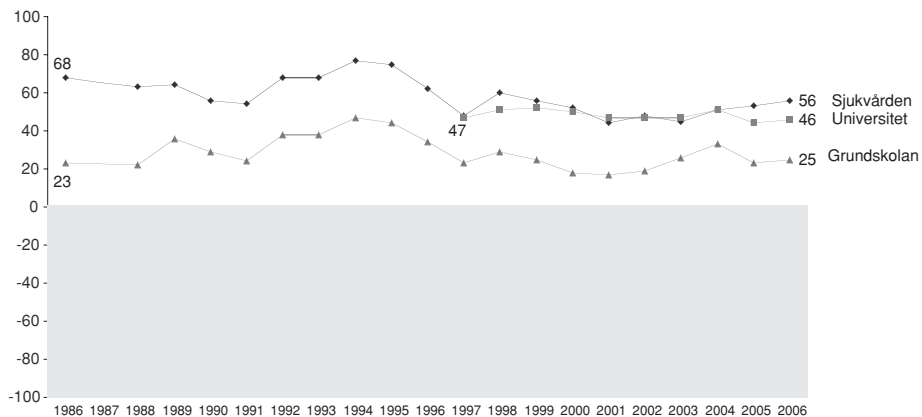
förtroendebalans

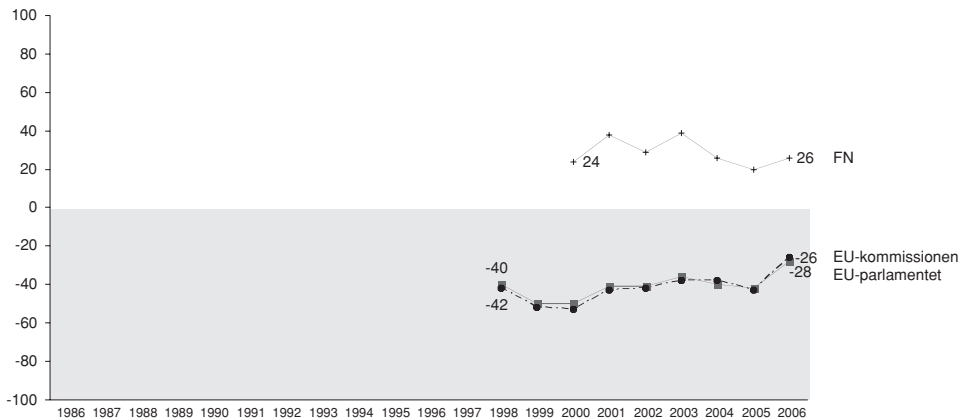
förtroendebalans

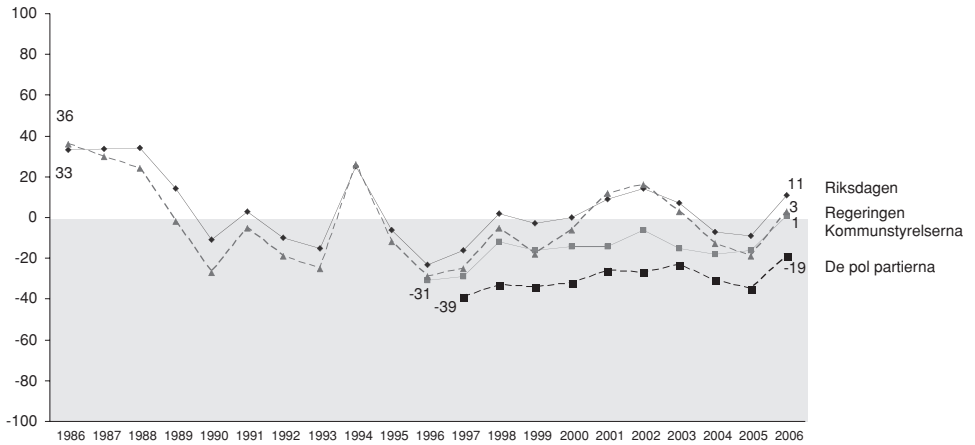
förtroendebalans

förtroendebalans

förtroendebalans

Kommentar: Om balansmättet se tabell 1. År 1987 saknas i figurerna eftersom ett annat, med övriga år inte jämförbart mått, användes just detta år. För de två medieinstitutionerna saknas av samma skäl siffror även för 1988.

Valårseffekter på förtroendet för de politiska institutionerna kan dock variera. Den största skillnaden mellan förvaldsår och valår uppmätte vi mellan 1993 och 1994. Här ökade förtroendet för riksdagen med 40 balansmåttsenheter (från -15 till +25) och förtroende för regeringen med 50 (-27 och +23). Den uppgången kom efter flera års kraftig förtroendenedgång i skuggan av den svaga samhällsekonomi. Uppgångarna vid valen 1991 och 2002 var betydligt mindre än den var 2006. Samtidigt kan vi observera att även om uppgången var större 2006 än 2002 nådde varken riksdags- eller regeringsförtroendet 2006 upp till samma nivå som 2002. Det hör dock till bilden att den nationella uppslutning som terroristdåden i USA 2001 åstadkom också ökade förtroendet för regering och riksdag. Det vi kan se är således att valår fungerar som en positiv kontext för det politiska institutionsförtroendet, men att de olika valåren i sin tur befinner sig i skilda temporala kontexter vilka också får betydelse för allmänhetens förtroendebedömningar.

Medan uppgången i förtroendet för de nationella politiska institutionerna kan betraktas som en naturlig följd av valåret – den nationella SOM-undersökningen går dessutom i fält endast någon vecka efter valdagen – är det ökande förtroendet för flertalet andra institutioner något mera överraskande. Störst uppgångar i övrigt redovisas för polisen och domstolarna samt EU-institutionerna, men också bankerna, storföretagen, kungahuset och Svenska kyrkan åtnjuter ett signifikant högre förtroende 2006 än 2005. Även förtroendet för flertalet övriga institutioner pekar uppåt; det är endast radio-tv och riksbanken som inte verkar beröras av den positiva valårseffekten 2006.

Det är samtidigt farligt att betrakta valåret som orsak till alla förändringar. Som vi betonade i inledningen finns det även subjekt, objekt- och kanalegenskaper som spelar in. Exempelvis finns det anledning att tro att medieuppmärksamheten för ett par domare som prickades för samröre med prostituerade drog ner förtroendet för domstolarna år 2005; om så är fallet kan uppgången 2006 delvis hänföras till att förtroendet återgår till den tidigare nivån. I och med att SOM-institutet inte systematiskt undersöker objekt- och kanalegenskaper, t ex hur respektive institution fungerar och hur den uppmärksammas i medierna, måste detta tills vidare bli en fråga om spekulationer.

Om vi utgår ifrån att valåret ändå till stor del bidrar till förtroendeuppgången 2006 är det rimligt att förvänta sig en försvagning år 2007. Det intressanta är dock hur stor denna i så fall blir. Frågan ställs mot bakgrund av de långsiktiga tendenserna i SOM-institutets förtroendemätningar. Om vi ser ända tillbaka till den första förtroendemätning 1986 blir bilden mörkare. Bland de elva institutioner vi då mätte var det endast en som hade en negativ förtroendebalans – de fackliga organisationerna – och 2006 då vi trots allt noterar en allmän uppgång är det fyra. Alla institutioner – med ett undantag – har tappat i förtroende sedan slutet på 1980-talet. Det enda undantaget, grundskolan, ligger kvar på samma eller en något högre nivå efter en svag ökning år 2006. Radio/TV och dagspressen låg också länge relativt stabilt men har efter hand tappat något i medborgarförtroende.

Dimensioner i bedömningarna

Det finns klara samband mellan hur olika institutioner bedöms. Överlag gäller att det finns en positiv samvariation: personer som har högt förtroende för en institution tenderar också att ha det för andra institutioner. Människor som gör uppskattande förtroendebedömningar på plussidan gör det således inte bara för några få institutioner utan för de allra flesta. Sak samma gäller för människor som tenderar att göra låga eller negativa förtroendebedömningar: de gör det ofta för flera institutioner.

Sambandsanalysen av förtroendebedömningarna 2006 skiljer sig i detta avseende inte från tidigare års. Samtidigt finns det givetvis nivåskillnader. Liksom tidigare år finns den lägsta korrelationen mellan kungahuset och de fackliga organisationerna ($r=.01$). Mellan de två EU-institutionerna är korrelationen över .90, vilket snarast tyder på att svarspersonerna inte kunnat eller önskat differentiera mellan dem. Ett intressant mönster är dock att korrelationerna mellan samhällsinstitutionerna år 2006 överlag är högre än de var 2005. Ett rimligt antagande är att valårseffekten leder till en ökad uniformitet: systemet drar ihop sig och fler institutioner värderas positivt på ett likartat sätt. Ett annat sätt att uttrycka samma sak är att samhällsförtroendet ett valår blir mindre differentierat.

På en mer detaljerad nivå visar sig i övrigt i stort sett de förväntade mönstren, t ex att politiska institutioner bedöms efter likartade kriterier. En faktoranalys baserad

på förtroendesambanden mellan alla våra tjugoen mätta institutioner ger upphov till en lösning med fyra dimensioner. Vi har döpt dem till *Det politiska Sverige*, *Det sociala Sverige*, *Det institutionella Sverige* och *Mediesverige*.

EU-institutionerna utgör kärnan i den dimension vi kallat det politiska Sverige, men de politiska partierna, riksdagen och regeringen laddar också förhållandevis högt. Det sociala Sverige inkluderar främst sjukvården, polisen, försvaret och grundskolan, medan det institutionella Sverige laddar högst på kungahuset, riksbanken, Svenska kyrkan och storföretagen, men även på storföretagen och bankerna. I dimensionen Mediesverige ingår även de fackliga organisationerna.

Även om huvuddimensionerna är i stort sett desamma avviker 2006 års analys något från vad vi fått fram de senaste åren. Tidigare har ofta EU-institutionerna och de svenska politiska institutionerna, främst riksdag och regering, laddat i olika dimensioner. Annorlunda uttryckt finns det i svarsgruppen en större uppslutning kring de politiska institutionerna i vid mening än vad vi sett i de senaste mätningarna. Ser vi närmare i materialet kan vi finna en politisk förklaring. I 2005 års mätning var personer som placerade sig högt på EU-dimensionen ideologiskt till höger, medan de som placerade sig högt på svensk politik – främst regering och riksdag – låg klart åt vänster. Den enhetliga politikdimension som framträder i 2006 års analys visar samfällt en svag tendens åt höger: personer som placerar sig åt höger på den politiska skalan är något överrepresenterade. Innebörden är att högerinriktade personer mellan 2005 och 2006 fått ett större förtroende för regering och riksdag. Den givna förklaringen är det regeringsskifte som skedde i och med 2006 års riksdagsval. Vi skall återkomma till detta skifte i bedömning lite senare.

När det gäller övriga tre dimensioner uppvisar de samma mönster som tidigare år. Det sociala Sverige åtnjuter ett större förtroende bland personer som placerar sig till vänster och det institutionella Sverige värderas högre bland personer som placerar sig till höger. För medierna finns inget sådant politiskt samband.

Gruppskillnader i förtroendet 2006

Institutionsförtroendet varierar för det mesta inte dramatiskt mellan olika sociala grupper. Visserligen har vi sett att bedömningarna kan ha olika politisk laddning men det allmänna mönstret är ändå att institutioner som åtnjuter högt förtroende tenderar att ha goda siffror i alla grupper medan institutioner som har svaga förtroendesiffror ligger lågt. Exempel på den förra typen av institutioner är sjukvården och universiteten medan EU-verksamheterna kan representera det senare slaget. I tabell 2 redovisas förtroendenivåerna för samtliga institutioner med uppdelning på kön och ålder och utbildning.

Tabell 2 Mycket eller ganska stort förtroende för samhällsinstitutioner efter kön, ålder och utbildning 2006 (procent)

	Kön		Ålder				Utbildning			
	Kvinna	Man	15-29	30-49	50-64	65+	Låg	Medellåg	Medelhög	Hög
Regeringen	31	31	32	35	30	26	25	29	32	38
Polisen	61	52	56	62	53	55	53	57	59	60
Sjukvården	67	67	67	68	67	68	67	65	66	72
Försvaret	24	26	35	26	21	20	23	28	24	23
Riksdagen	33	32	34	35	32	28	25	32	31	43
Bankerna	46	38	53	37	38	46	41	44	44	39
Dagspressen	27	26	29	27	24	28	21	25	29	34
De fackl org	22	21	27	21	21	18	22	21	21	22
Radio-TV	50	51	51	48	48	54	52	51	51	46
Grundskolan	47	41	55	52	35	33	39	46	41	48
Storföretagen	22	26	29	25	20	22	18	26	24	27
Svenska kyrkan	34	27	26	31	25	40	30	28	31	32
Domstolarna	47	45	44	51	44	42	36	43	49	59
Riksbanken	45	51	39	50	49	50	40	43	50	60
Kungahuset	47	42	37	43	44	56	48	44	46	42
Kommunstyrelserna	25	24	24	20	25	30	26	22	26	24
Universitet/högskolor	53	54	62	55	50	45	41	51	58	65
De politiska partierna	13	13	23	17	13	12	10	11	16	19
Europaparlamentet	14	12	18	14	10	11	9	12	16	16
EU-kommissionen	13	15	17	15	12	12	10	11	16	19
FN	47	41	50	46	40	39	35	43	49	49

Kvinnor är något mer förtroendefulla än män, åtminstone när det gäller samhällsinstitutioner. För sju av de tjugo undersökta institutionerna har kvinnorna minst fem procentenheters högre förtroende än män. Störst är differensen för polisen (61 procent minst ganska stort förtroende bland kvinnor och 52 bland män), bankerna (46 respektive 38 procent) och svenska kyrkan (34 respektive 27 procent). För riksbanken har dock män (45 procent) högre förtroende än kvinnor (51 procent). För övriga är det jämnt. I jämförelse med 2005 finns det en tendens att könsskillnaderna har minskat något.

När det gäller ålder finns det ibland stora skillnader i förtroendet och flera intressanta mönster. Det finns till exempel en tydlig tendens att institutionsförtroendet ligger relativt högt bland de yngsta; för tio av de tjugo institutionerna har de yngsta en mer förtroendefull inställning än någon annan åldersgrupp. Förtroendet för försvaret, grundskolan, FN och universitet/högskolor är till exempel störst bland de yngsta – störst är skillnaden för grundskolan där 55 procent av de yngsta har mycket eller ganska stort förtroende i jämförelse med 33 procent bland pensionärerna. Två institutioner har ett omvänt mönster – Svenska kyrkan (unga 26 procent och äldre 40 procent) och kungahuset (37 respektive 56 procent). För övriga institutioner är skillnaderna mindre. Det kan för övrigt noteras att åldersgruppen 50-64 år, i stort sett liktydigt med fyrtilistgenerationen, uppvisar de genomsnittligt lägsta förtroendesiffrorna. Det är vår mest kritiska åldersgrupp.

För flertalet samhällsinstitutionerna finns det inte obetydliga utbildningsskillnader i förtroendet. Nästan genomgående är det högutbildade som uppvisar högst förtroende. Två undantag finns dock: radio-tv och kungahuset, för vilka lågutbildade hyser ett större förtroende. De största utbildningsskillnaderna finns i bedömningen av universitet/högskolor (60 procent mycket eller ganska stort förtroende bland högutbildade mot 40 procent bland lågutbildade) och domstolarna (59 respektive 36 procent). Mönstret är i stort sett detsamma som i tidigare mätningar.

Det vi här redovisar är vad vi i inledningen kallade subjektgenskaper, alltså bedömningar som har sin förklaring i att människor beroende på bakgrund, erfarenhet och intresse värderar samhällsinstitutioner på olika sätt. Vi kan exempelvis tolka de yngres större förtroende för grundskolan respektive de högutbildades höga värdering av universitet som uttryck för närhet eller berördhet (jfr Holmberg och Weibull, 1999). De äldres förtroende för kungahuset och Svenska kyrkan kan möjligen tolkas som uttryck för tradition och prägling i ett svunnet samhällsklimat.

Subjektgenskaper och kontextgenskaper varierar oberoende av varandra. Medan skillnader mellan mäns och kvinnors bedömningar uppvisar ganska likartade mönster över åren kan kontexten påverka båda: när förtroendet för en institution ökar finns det vanligen en ökning bland både män och kvinnor (Jfr Holmberg och Weibull, 2006).

Den politiska faktorn

När det gäller förhållandet mellan subjekt, objekt och kontext är förändringen i allmänhetens bedömningar mellan 2005 och 2006 illustrativa. Vi har kunna observera att ett valår är en kontextfaktor som på olika sätt påverkar det samlade samhällsförtroendet positivt. Vi ser att förtroendet ökar men att bedömningarna också förefaller mera sammanhållna. Men 2006 innebar dessutom att två viktiga objekt bytte innebörd: riksdagens fick en borgerlig majoritet och regeringsmakten övergick från socialdemokraterna till den borgerliga alliansen. Den frågan vi då kan ställa oss är hur de mest berörda subjekten, sympatisörer med partier till vänster och höger, förändrar sin bedömning med anledning av detta. I tabell 4 redovisas hur sympatisörer med v, s, fp och m värderar ett urval samhällsinstitutioner 2005 och 2006.

Två iakttagelser kan göras. För det första ökar institutionsförtroendet överlag mellan 2005 och 2006 hos samtliga fyra partiers sympatisörer. För fp- och m-sympatisörer går förtroendet upp för 14 av 16 institutioner, för v-sympatisörerna för 13 och för s-sympatisörerna för 12. Det vi ser är vad vi kan kalla kontexteffekten, alltså effekten av valåret. Det är typiskt att de politiska institutionerna uppvisar den största uppgången. Och observera att förtroendet för de fyra politiska institutionerna (riksdag, regering, kommunstyrelser, partier) ökar över hela linjen från v-sympatisörer till m-sympatisörer. Det enda undantaget är s-sympatisörer som tappar något i förtroende för regeringen; en förväntad effekt kan man tycka eftersom so-

cialdemokraterna förlorade regeringsmakten i valet 2006. Mest ökar det politiska institutionsförtroendet bland anhängare till valets segerpartier m och fp.

Formulerat som en hypotes bör valårseffekten på förtroende för politiska institutioner vara mest positiv bland anhängare till valens vinnare och mindre positiv eller rent av negativ bland sympatisörer till valens förlorare. Den operativa ingrediensen är att politiska val skapar mer positiva än negativa förhoppningar om förbättringar i samhället; speciellt kanske när valen leder till regimskifte.

Tabell 3 Andel mycket eller ganska stort förtroende för några olika samhällsinstitutioner efter partisympati 2005 och 2006 (procent)

	v		s		fp		m	
	2005	2006	2005	2006	2005	2006	2005	2006
Regeringen	22	24	41	37	16	34	7	32
Riksdagen	19	30	33	36	25	42	16	32
Kommunstyrelsen	17	27	23	29	18	28	12	21
De politiska partierna	8	17	13	16	12	22	11	19
Sjukvården	71	71	69	72	68	70	59	63
Grundskolan	48	54	49	48	46	46	34	37
Polisen	45	46	54	62	50	63	45	57
Försvaret	20	18	25	28	25	28	23	26
Domstolarna	35	38	38	48	45	57	38	48
Kungahuset	20	26	33	39	45	44	50	55
Storföretagen	11	11	19	19	22	29	36	37
Bankerna	37	32	40	44	41	37	44	50
Svenska kyrkan	19	25	26	28	33	34	26	31
Dagspressen	16	28	23	24	30	38	31	29
Radio-TV	46	58	54	54	48	58	50	47
De fackliga org	31	35	29	34	16	19	10	11

Den andra iakttagelsen är alltså att uppgången i förtroendet för *regeringen* skiftar över blockgränsen mellan de två åren. För *s*-sympatisörer går det ner medan för *fp*- och *m*-sympatisörer går det kraftigt upp. För *riksdagen* finns inte riktigt samma mönster eftersom samtliga partiers sympatisörer ökar sitt förtroende – *fp*- och *m*-sympatisörer dock klart mest. I det senare fallet kan vi möjligen tala om ett slags interaktionseffekt mellan effekten av valår och valutgången.

Vi kan reflektera över att *s*-sympatisörer visserligen minskar sitt förtroende för regeringen men ändå uppvisar ett positivt balansmått, till och med något högre än *fp*-sympatisörernas. Ser vi närmare på detta resultat blir nästa fråga vilken regering svarspersonerna kan ha bedömt. När SOM-undersökningen gick i fält en dryg vecka efter valet var det visserligen klart att det skulle bli regeringsskifte, men någon ny

regering hade inte tillträtt. Den nya alliansregeringen trädde formellt inte till förrän i början av oktober då en stor del av svarspersonerna redan hade besvarat sitt frågeformulär. Det finns således uppenbara risker för en oklarhet om vilken regering som bedömts.

För att kontrollera detta har vi delat upp svarspersonerna efter när deras svar kom in (tabell 4). Vi har valt tre tidsperioder, där den tredje innebär att svarspersonerna har fyllt i sitt formulär efter det att alliansregeringen tillträtt. För dessa tre perioder har vi undersökt s- respektive m-sympatisörers förtroende för regeringen. Nu visar sig det förväntade mönstret tydligare: i de svar som kom in efter 7 oktober anger socialdemokrater en klart lägre och moderater en klart högre värdering av regeringen.

Tabell 4 Andel mycket eller ganska stort förtroende för regeringen efter partisympati och svarsperiod 2006 (procent)

	21/6 – 26/9	7/9 – 6/10	7/10 –
s-sympatisörer	42	42	25
m-sympatisörer	29	26	43
skillnad s-m	+13	+16	-18

Kommentar: Antalet svarspersoner varierar mellan 253 och 328.

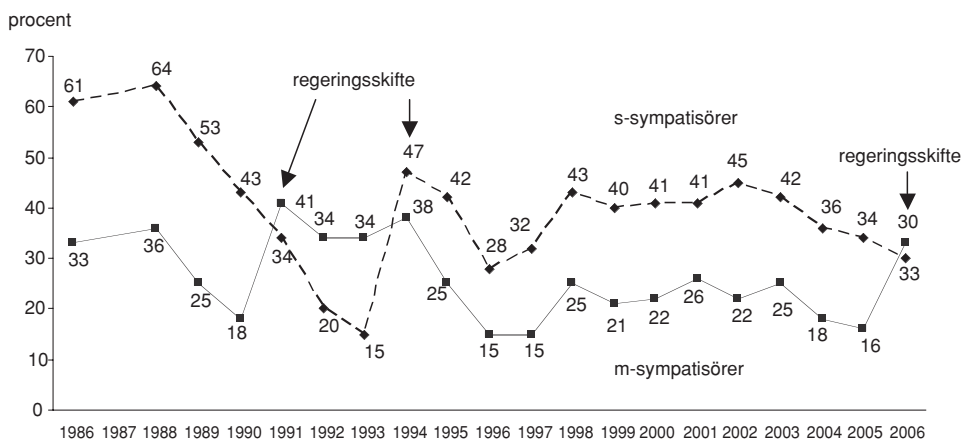
Det formella regeringsskiftet ger således klart utslag i bedömningarna. Samtidigt visar sig en intressant skillnad mellan de två partiernas sympatisörer. Moderaternas förtroende ökar snabbare (från 9 procent minst ganska högt regeringsförtroende 2005 till 29 procent redan innan den gamla regeringen lämnat 2006) än socialdemokraternas går ner (samma nivå 2005 som strax efter valet 2006). I det förra fallet lyser det fram en hög grad av förväntan, i det senare en besvikelse.

Vi skall nu göra en avslutande analys av samspelet mellan kontext-, objekt- och subjektgenskaper i fråga om förtroendet för regeringen. Det görs genom att vi utgår från hur m- respektive s-sympatisörer värderat regeringen 1986 – 2006. När det gäller data för 2006 utgår vi nu från svaren från den sista tredjedelen av dem som svarat.³ En översiktlig bild redovisas i figur 2a.

Under de drygt tjugo år som vi undersökt har vi sex valår och tre regeringsskiften; 1991 avlöste den borgerliga regeringen Bildt s-regeringen Carlsson, som i sin tur avlöste Bildt 1994 och 2006 tog regeringen Reinfeldt över efter regeringen Persson. Regeringsskiftena uppvisar samma mönster genom att regeringsinstitutionen eller vem som innehar den omvärderas. Mönstret är således det förväntade: när objektet förändras påverkas subjekten.

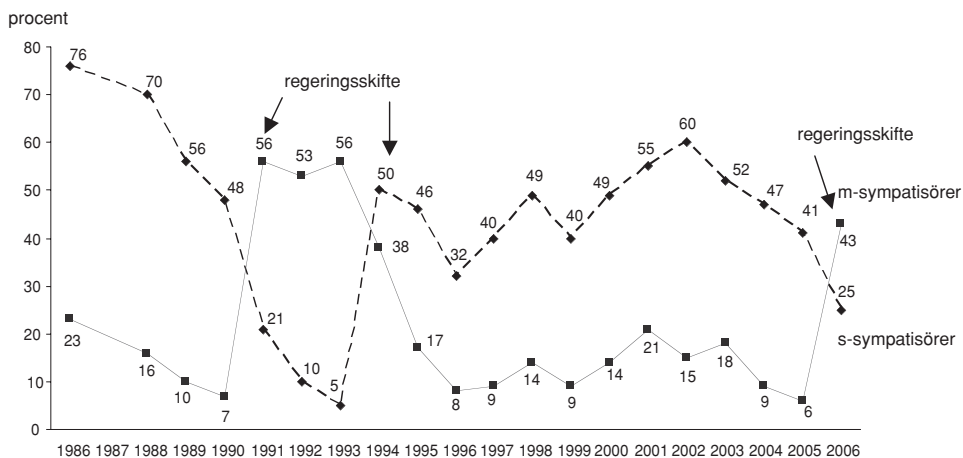
Vid samtliga tre regeringsskiften är valårseffekten densamma. Anhängare till vinnarsidan ökar sitt förtroende för regeringen mer är förlorarsidans sympatisörer

Figur 2a Mycket eller ganska stort förtroende för regeringen bland s- respektive m-sympatisörer 1986 – 2006 (procent)

Kommentar: Resultaten för 2006 gäller för enkäter besvarade efter 7 oktober 2006 när den nya regeringen var tillsatt.

Figur 2b Mycket eller ganska stort förtroende för riksdagen bland s- respektive m- sympatisörer 1986 – 2006 (procent)

Kommentar: Resultaten för 2006 gäller för enkäter besvarade efter 7 oktober 2006 när den nya regeringen var tillsatt.

tappar i förtroende. Därför tenderar den totala valårseffekten att bli positiv. När de borgerliga vinner 1991 och 2006 ökar m-sympatisörers regeringsförtroende med +49 respektive +37 procentenheter. År 1994 när socialdemokraterna återtar regeringsmakten ökar s-sympatisörers regeringsförtroende med +45 procentenheter.

Förtroendetappet bland förlorarna är mindre. Socialdemokratiska sympatisörer minskade sitt regeringsförtroende med -27 respektive -16 procentenheter när partiet förlorar regeringsmakten 1991 och 2006. Motsvarande siffror för m-sympatisörer 1994 är -18 procentenheter.

Att döma av förtroendeförändringarna är alltså vinnarnas glädjefnatt klart större än förlorarnas besvikelse.

Figuren ger dessutom anledning till ett par reflektioner när det gäller kontexten. Den första är att de två val då socialdemokratiska regeringar förlorar makten (1991 och 2006) föregås av tre års klart sjunkande regeringsförtroende bland de egna sympatisörerna. Nedgången återfinns även hos det största oppositionspartiets sympatisörer, något som dock är mera väntat. Möjligen kan en successiv nedgång i regeringsförtroende bland sympatisörerna till ett regeringsparti betraktas som en förvarning om vad som komma skall.

Att förtroendet för regeringen är något som kraftigt påverkas av vem som innehar regeringsmakten är knappast överraskande. Mera intressant är frågan vad regeringsskiftet betyder för synen på riksdagen. Ett regeringsskifte föregås normalt av en förändrad riksdagsmajoritet. Samtidigt har oppositionen i riksdagen sin politiska plattform. Av de tidigare redovisade förtroendekurvorna över tid har vi sett att förtroende för riksdagen följer det för regeringen, låt vara att det med något undantag ligger högre. Det ligger därför nära att anta att också bedömningarna av riksdagen i stor utsträckning påverkas av vem som har majoritet. Det är också det resultat som visar sig i s- och m-sympatisörernas förtroendebedömningar av riksdagen 1986-2006 (figur 2b).

Vid första anblicken uppvisar m- och s-sympatisörernas förtroende för riksdagen nästan identiskt mönster som vi sett för regeringen, särskilt när det gäller de tre val som medfört regeringsskifte. Förtroende för riksdagen påverkas således mycket tydligt av vem som har majoritet. Resultatet speglar riksdagens dilemma i en parlamentarisk demokrati – att uppfattas som ett transportkompani för den sittande regeringen. En liten skillnad finns emellertid, eftersom vi här kan se positiva valårseffekter för såväl m-sympatisörer som s-sympatisörer vid två val (1988 och 1998), medan detta inte gäller år 2002.

Bara en valårseffekt?

Val är bra för demokratin. En självklar sanning naturligtvis; utan val ingen demokrati. Men val är inte bara definitionsmässigt bra. De har också en positiv inverkan på demokratins arbetsklimat. Enligt våra resultat skapar valår ett ökat förtroende

för politikens institutioner och kanske också i vidare mening positiv energi för det mesta politiskt och demokratiskt.

Frågan är om den här positiva energin och förtroendetillskottet för det politiska också smittar av sig på samhällets övriga institutioner. Resultaten från SOM-studien 2006 kan tolkas åt det hållet. Förtroendet för det mesta ökade valåret 2006. Så frågan är om det var en tillfällighet, eller har valår och det ökande förtroendet för politikens institutioner även en *haloeffekt* på förtroendet för samhällets övriga institutioner?

En analys av hur institutionsförtroendet förändrats tidigare valår ger inget entydigt svar. Vid tre tillfällen – 1994, 1998 och 2006 – har en haloeffekt varit mycket tydlig. Så gott som samtliga samhällsinstitutioner uppvisade ett ökat förtroende dessa tre valår. Räknat i procent ökade förtroendet för 100 procent av de mätta institutionerna 1994, 94 procent 1998 och 90 procent 2006.

Vid undersökningsperiodens övriga tre val 1988, 1991 och 2002 har dock förtroendeökningarna varit klart mindre påtagliga: 22 procent av institutionerna 1988, 18 procent 1991 och 45 procent 2002. Inte mycket till haloeffekt med andra ord, speciellt inte 1988 och 1991 då det i huvudsak endast var politiska institutioner som uppvisade ett ökat förtroende.

Genomsnittligt för sex valår kan vi notera en förtroendeökning för 62 procent av de undersökta institutionerna. Motsvarande andel är klart lägre (36 procent) för tretton icke-valår. Så något ligger det i vår halohypotes.

Valår är bra för politiska institutioners förtroende. Människor tror mer på överheten när de för ge mandat och utkräva ansvar. Men valår tycks också vara bra för andra samhällsinstitutioners förtroende. Val är alltså inte bara nödvändiga och bra för den politiska demokratin. De är bra och nyttiga för hela samhället. Val är nödvändiga, nyttiga och bra därför att de skapar förtroende och legitimitet för samhällets institutioner.

Noter

- ¹ Fr o m 1999 ingår bedömningen av samtliga samhällsinstitutioner i båda de nationella SOM-undersökningarna. Detta ger 2006 ett totalt antal svarande på 3 336.
- ² Balansmättet kan variera mellan +100 (alla svarspersoner anger högt förtroende) och -100 (alla svarspersoner anger lågt förtroende). I beräkningen av balansmättet ingår således inte alternativet ”varken högt eller lågt förtroende”. Metodanalyser tyder på att detta alternativ rymmer både personer som placerar institutionsförtroendet i mitten och personer som inte kan ta ställning.
- ³ För de tidigare undersökningsår då regeringsskifte ägt rum behöver en motsvarande anpassning inte göras eftersom SOM-undersökningen då gick i fält senare och resultaten endast marginellt påverkades.

Referenser

Der Spiegel nr 20, 2007.

Elliot, Maria (1997) *Förtroendet för medierna. TV, radio och dagspress i allmänhetens ögon*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.

Holmberg, Sören (1994) Partierna tycker vi bäst om i valtider. I Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red) *Vägval*. Göteborg: SOM-institutet.

Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (1999) Förskingrat förtroende? I Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red) *Ljusnande framtid*. Göteborg: SOM-institutet.

Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (2004) Förtroendet för näringslivet. I *Näringslivet och förtroendet*. (SOU 2004:47). Bilagedel.

Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (2006) Flagnande förtroende. I Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (red) *Du stora nya värld*. Göteborg: SOM-institutet.

Johansson, Inga-Lill, Jönsson, Sten och Solli, Rolf (red) (2006) *Värdet av förtroende*. Lund: Studentlitteratur.

Kupé, maj 2007.

Putnam, Robert (2001) *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. London: Simon & Schuster.

Putnam, Robert, Butler, Robert, Feldstein, Lewis (2003) *Better together: restoring the American community*. New York: Simon & Schuster.

Rothstein, Bo (2003) *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS förlag.

Strömbäck, Jesper och Johansson, Bengt (2006) Valens mobiliserande kraft. I Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red) *Du stora nya värld*. Göteborg: SOM-institutet.

